

T Ü R K İ Y E D E
İSTATİSTİK ÖĞRETİMİ VE İSTATİSTİK ÇALIŞMALARI
İMPARATORLUK VE CUMHURİYET DEVİRLERİNDE

(İstatistik öğretimi — İmparatorluk ve Cumhuriyet devirlerinde istatistik dairelerinin teşkili — İmparatorluk ve Cumhuriyet devirlerinde Ziraat, Sanayi ve Nüfus sayımları — İmparatorluk devrinde İstatistik çalışmaları)

Yazan: Ratip YÜCEULUĞ
Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü
Müşaviri ve Ankara Hukuk Fakültesi
Öğretim görevlisi

1 — Türkiyede İstatistik Öğretimi

Türkiyede İstatistik Öğretimine (1294 = 1878) yılında, ilk defa Mülkiye Mektebinde başlanmıştır. Okulun programına önce Coğrafya-i Ticarî ve Sınai İstatistik adı altında giren bu ders (1324 = 1908) yılında Usul Maliye ve İstatistik, daha sonraları İhsaiyat ve en nihayet İstatistik adları altında okutulmuştur. (1325 = 1909) yılından itibaren İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulunda, 1946 yılından itibaren İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulunda, 1936 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde, 1940 yılından itibaren Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, 1934 — 1935 yılından itibaren Ticaret Liselerinde ve en nihayet 1947 yılından itibaren de Tapu ve Kadastro Meslek Okulunda okutulmağa başlanmıştır.

Yukarıda adı geçen okulların ve fakültelerin hepsinde, müteakip sahifelerdeki müfredat programlarına göre, halen İstatistik dersi müstakil ders olarak okutulmaktadır.

Bundan başka Ziraat Fakültesinin son sınıfında İşletme dersi içinde Ziraî İstatistik, nebat ve hayvan yetiştiriciliği dersi içinde Biometri, İstanbul Edebiyat Fakültesinde Sosyoloji dersi içinde Sosyal İstatistik, İstanbul Tıp Fakültesinde, Sosyal Hijyen dersi içinde, Tıbbî İstatistik gösterilmektedir.

İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yapılan bir ankete verilen cevaplardan, Ziraat Fakültesinin müstakil bir İstatistik dersi kürsüsü açma ihtiyacını duyduğu anlaşılmıştır.

Türkiyedeki İstatistik öğretimi, aşağıdaki tabloda, toplu olarak gösterilmiştir:

Türkiyede İstatistik Öğretimi

Fakülte veya Okulun adı	İstatistik dersinin hangi sınıfta veya sömestrede okutulduğu	Haftada kaç saat okutulduğu	Esas ders mi, seçime bağlı ders mi olduğu	Hangi ders yılından itibaren okutulmaya başlandığı
1— Siyasal Bilgiler Okulu	Sınıf: 2 (1)	2	Esas	1294 (1876)
2— Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	Sınıf: 2 (2)	1	Esas (2)	1940
3— İstanbul Yük. Ekonomi ve Ticaret Okulu	Sınıf: 3	2	Esas	1908
4— İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi	Sömestre 3 ve 4	4	Esas	1936
	" 5 ve 6	2	"	
	" 7 ve 8	5	Seçime bağlı	
5— İzmir Yük. Ekonomi ve Ticaret Okulu	Sınıf: 3	2	Esas	1940
6— Ticaret Lisesi	Sınıf: 3	1	Esas	1934
7— Tapu ve Kadastro Tatbikat Okulu	Sınıf: 1	1	Esas	1947
	" 2	2	"	
	" 3	1	"	

- (1) 1324 senesine kadar coğrafya-i ticarî ve sınıai istatistik, 1324 den sonra usulü maliye ve istatistik adları altında okutulmuş daha sonraları İhsaiyat ve en nihayet İstatistik dersleri adı altında müstakil ders olarak okutulmaya başlanmıştır.
- (2) 1947 - 1948 ders yılı sonuna kadar birinci sınıfta ve seçime bağlı ders olarak 1948 - 1949 ders yılı başından itibaren ikinci sınıfta ve esas ders olarak.

Siyasal Bilgiler Okulu İstatistik Dersi Müfredat Programı
(1942)

Birinci Kısım : Teknik ve Teorik İstatistik.

1 — İstatistik hakkında umumî malûmat — İstatistik tâbirinin şümulü — İstatistiğin mevzuu — İstatistiğin tarifi ve tariflerin münakaşası.

2 — İstatistiğin mahiyeti — Ehemmiyeti ve diğer bilgilerle münasebeti.

3 — İstatistiğin umumî tarihçesi — Türkiyede İstatistik tarihçesi.

4 — İstatistik Teşkilâtı — Millî İstatistiklerde teşkilât sistemleri — Bu sistemlerin mukayesesi — Türkiyede İstatistik teşkilâtı — Mahallî İstatistik Teşkilâtı — Hususî İstatistik Teşkilâtı — Beynelmilel İstatistik Teşkilâtının başlıcaları, bunların neşriyat ve çalışmaları — İstatistik Cemiyetleri — İstatistik tedrisatı.

5 — Büyük adetler kanununun esasları — Tecrübî isbatları — İstatistikte elde edilen (intizam)ların Fizik ve Kimyada görülen kanunlardan farkı.

6 — Cüz'ü tam — çeşitleri — Cüz'ü tamın tarifinde başlıca esaslar — Cüzü tamın Endisleri — Endislerin neveleri — Endislerin tarifleri — Cüz'ü tam ve Endislerin tarifinin müşahadedeki ehemmiyeti, misallerle izahı.

7 — İstatistikte müşahade : Releve, relevenin tarifi — Relevenin muhteva itibariyle tahditleri — Relevenin neveleri — Relevenin hazırlanması — Relevenin zaman itibariyle tahditleri — Relevenin mekân itibariyle tahditleri — Relevenin icra vasıtaları — Maddî ve Beşerî vasıtalar — Bu vasıtaların çeşitleri ve haiz olmaları lâzımgelen vasıflar.

9 — İstatistik Tenkidi — Tenkidin lüzumu — İstatistik hatalarının muhtelif şekilleri — Arızî ve Sistematik hatalar. Yanlışlık sebepleri — Yanlışların keşfi ve tashih yolları.

10 — İstatistikte tasnif — Tasnifin mahiyet ve ehemmiyeti — Çokluklar — Tasnif Teşkilâtı — Merkeziyet ve ademî merkeziyet sistemleri — Bu sistemlerin mukayesesi — Vasıtalı ve vasıtasız tasnif — Mihanikî tasnif — İstatistik Makineleri.

11 — İstatistik neticelerinin iraeisi — İraede esaslar ve şartlar.

12 — İstatistik serileri — Serilerin muhtelif neveleri ve tarifleri zaman, mekân ve bölünme serileri — Bunların talî çeşitleri — Seri tertibi — Kümülatif seriler — Serilerin teksif usulleri — Teksifin fayda ve mahzurları.

13 — Ortalamalar hakkında umumî malûmat — Objektif ve Subjektif ortalamalar — Matematik ortalamalar, nevileri ve hesap şekilleri — Aritmetik ve Geometrik ortalamaların hassaları — Ortalamaların umumî fayda ve mahzurları — Ortalama şartları.

14 — Meydan (Ortanca) tarifi, hesap şekilleri, hassaları — Medyanın kullanış şekilleri.

15 — Mod, tarifi, hesap şekilleri, hassaları — Kullanış şekilleri — Medyanın hesabında teksif usulleri.

16 — İstatistik oranları — Oranların mahiyetleri, faydaları, oranların şekilleri — Muhtelif nev'i serilerde oran hesapları — Endeks oranları — Sarih ve gayri sarih oranlar — Oranların kullanılışında dikkat edilecek esaslar.

17 — Enterpolasyon — Mahiyeti ve tarifi — Hesap usulleri — Ekstrapolasyonun tatbikatında dikkat edilecek noktalar.

18 — Korrelâsyon — Mahiyeti ve tarifi — Hesap usulü.

19 — Tersimî İstatistik, tarifi; Grafiğin istatistikteki mevkii, başlıca fayda ve mahzurları — Grafiklerin haiz olması lâzımgelen şartları — Grafiklerin envai.

20 — Diyagramlar (Nokta, Çizgi, satıh) — Kare, Daire ve Dikdörtgenlerin kullanılışı — Mutlak ve nisbî âdetlerin bu şekillerle gösterilişi usulleri — Grafik aldanişları.

21 — Dikey açılı diyagramların esası — Kullanış şekilleri, çiziliş usulleri — Tevalî ve bölünme diyagramları — Muteaddit serilerin aynı diyagramda gösterilişindeki müşkülât ve buna ait usuller — Logaritmalı eğrilerin mahiyeti ve istinat ettiği esaslar — Çiziliş şekilleri — Kutbî diyagramlar.

22 — Kartogramların nevileri; mahiyeti — Diyagramlı, boyalı ve bantlı, münhanili haritalar — İstereogramlar.

23 — İstatistikte tefsir — Mantikî tefsir kaideleri — Sebepler ve sebeplerin aranması — Başlıca tefsir usulleri.

İkinci Kısım : Tatbikî İstatistik

1 — Nüfus İstatistikleri

1 — Demografinin mevzuu, tarifi ve kaynakları — Hayatî İstatistiklerin umumî faydaları.

2 — Nüfusun ehemmiyeti — Nüfus hareketleri — Nüfusun hali ve tetkik şekilleri — Umumî nüfus sayımları — Türkiyede Nüfus Sayımları.

A) Nüfusun hali :

3 — Dünya nüfusu — Dünyada başlıca nüfus tekâsüf noktaları — Bu tekâsüflerin siyasî ve içtimâî tesirleri.

4 — Nüfus kütükleri — Bu kütüklerin mahiyet, gaye şekil ve esasları — Türkiyede nüfus hareketlerinin hali.

5 — Nüfusun cinsiyet itibariyle ayrılışı — Dünyada ve Türkiyede cinsiyet nisbetleri.

6 — Nüfusun yaş inkisamı — Dünyada ve Türkiyede yaş inkisamları — Harblerin ve muhaceretlerin tesirleri — Nüfus tipleri — Türkiye'nin ve başlıca memleketlerin yaş inkisamının mukayesesi — Yaş piramitleri ve tahlilleri — Vasatî ve medyan yaş.

7 — Nüfusun medenî hal itibariyle ayrılışı — Başlıca memleketlerde ve Türkiyede medenî hal inkisamı.

8 — Nüfusun din itibariyle inkisamı — Dünyada dinler — Türkiyede din inkisamı .

9 — Nüfusun ana lisanı itibariyle ayrılışı — Türkiyede ana lisanı inkisamı — Müteakabil kültür tesirlerinin ana lisanlarıyla tetkiki.

10 — Nüfusun doğum yeri itibariyle ayrılışı — İç muhaceretler.

11 — Nüfusun tahsil itibariyle ayrılışı — Başlıca memleketlerde okur - yazar nisbeti — Türkiyede tahsil derecesinin inkişafı — Milliyet ve dinler itibariyle mukayeseler.

12 — Nüfusun meslekler itibariyle ayrılışı — Objektif ve sübjektif meslek mefhumları — Türkiye'nin iktisadî bünyesinin meslek inkisamına göre görünüşü.

13 — Nüfusun arazî üzerinde ayrılışı — Türkiye'nin hudut, kesafet ve iskân mevkileri bakımından mütalâası.

B) Nüfus hareketleri :

14 — Nüfus artışının şekilleri — Tabii ve filî artışların tarifi, mukayese ve mânaları — Dünyada nüfus artışı.

15 — Evlenmeler — Dünyada ve Türkiyede evlenme hareketleri — Evlenmelere müessir olan âmiller — Vasatî evlenme yaşı — Türkiyede evlenme istatistiklerinin tamam olmayışının sebebi.

16 — Boşanmalar — Boşanmaya müessir olan âmiller — Türkiyede Boşanma vakalarının tahlili.

17 — Doğumlar — Dünyada doğum hareketlerinin seyri — Doğuma müessir olan âmiller — Türkiyede doğum istatistiklerinin yapılamayışı sebepleri.

18 — Ölümler — Dünyada ölüm hareketlerinin seyri — Ölüm hâdisesine müessir olan âmiller — Ölüm sebepleri — Türkiyede ölüm istatistikleri.

19 — Çocuk ölümleri — Bu hâdisenin hususî ehemmiyeti — Tetkik şekilleri — Başlıca memleketlerde çocuk ölümlerinin seyri — Nüfus inkişafına tesirleri.

20 — Nüfus nazariyeleri — İlk ve orta çağlarda nüfus telâkkileri — Maltus ve yeni maltus nazariyeleri — Devrî inkişaf nazariyesi — Öjenik.

21 — Hayat tablolarının esas ve ana hatları.

22 — Muhaceret hareketleri — Şekilleri — Dünya nüfusuna tesirleri.

2 — İktisadî İstatistikler

A) Haricî Ticaret İstatistikleri:

23 — Haricî Ticaret İstatistiklerinin esasları — Umumî ve Hususî Ticaret mefhumları — Mevrit, Mahreç, Miktar ve Kıymet mefhumlarının tarifindeki ehemmiyeti — Türkiye Haricî Ticaret İstatistiklerinin tanzim usulleri ve muhtevası.

24 — Ticaret ve tediye muvazenelerinin kısaca izahı — Haricî Ticaret İstatistiklerinin beynelmilel mukayesesi.

3 — Ziraat İstatistikleri:

25 — Senelik Ziraat İstatistiklerinin mevzuu ve esasları — Türkiye Ziraat İstatistikleri — Tanzim ve tetkikinde dikkat edilecek noktalar, Ziraat sayımları.

4 — Sanayi İstatistikleri:

26 — Senelik Sanayi İstatistiklerinin mevzuu ve ehemmiyeti — Türkiye de yapılabilen sanayi İstatistikleri sanayi sayımları.

5 — Fiyat İstatistikleri:

27 — Fiyat İstatistiklerinin esasları — Fiyat derleme usulleri — Toptan ve perakende fiyat istatistikleri — Hayat Pahahlığı istatistikleri — Endeksler — Türkiyede yapılan fiyat İstatistikleri.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi İstatistik dersi müfredat programı (1947 - 1948)

1 — Nazari Kısım

İstatistik anlamı — İstatistiğin konusu — (Yığın olaylar) — Tipik olaylar — İstatistiğin çeşitli bilimlerle ilgisi — İstatistiğin ferde, topluluğu ve Devlete olan faydaları — İstatistiğin tarihçesi — İlmî İstatistiğin menşei — İstatistik teşkilâtı Sistemleri — İhtimal Anlamı — Toplu olaylar üzerine etkin olan sebepler — Büyük sayılar kanunu — Birim — Endis — Endislerin çeşitleri — Görüm (Releve — İstatistik görümlerinin çeşitleri — İstatistik görümlerinin hazırlanması.

Birimlerin ve endislerin tarifi — Görüm vasıtaları — görümün zamanı — görümün mekânı — görümün usulü ve masrafı - Kısmî görüm

-- Anket — Monografi — Donne Anlamı — Tasnif — Tasnif Usulle-
ri — İstatistik serileri — İstatistik cetvelleri ve tabloları — Hatalar --
Hataların keşfi ve tashihi — Ortalama Anlamı — Aritmetik Ortalama
-- Gruplar itibarile sınıflara ayrılmış serilerde aritmetik ortalamanın
hesabı — Geometrik ortalama — Ahengî Ortalama — Meydan — Mod
— Objektif ve sübjektif ortalama — Ortalamaların istimali — Değiş-
me endeksleri — Değişme Alanı — Basit inhirafklar ortalaması — Kare
inhirafklar ortalaması — Kartiller farkı — Farklar ortalaması — Mükerr-
rer farklar ortalaması — Nisbî değişme endeksleri — Toplanma olayı ve
Toplanma oranı — Mevsim değişiklikleri ve mevsim endeksleri — İsta-
tistik Oranları — Oranların çeşitleri — Bölünme oranları — İstikak Oran-
ları — Koordinasyon Oranları — Oranların faydaları — enterpolasyon
— Ekstrapolasyon — Korrelasyon — Grafikler — Kartogramlar — Di-
yağram — Dikey açılı diyağramlar — Piramitler — Logaritma eğri-
ler — İstereogramlar — Grafiklerin faydaları — Tefsir, sebepler ve se-
beplerin aranması a) Birlikte değişmeler usulü, b) Farklar usulü, c) Uy-
gunluk usulü, d) Çıkarma usulü — İstatistik Kanunları.

2 — Demografi (Nüfus Bilimi)

Demografi (nüfus bilimi) — Nüfusun hali — Nüfus Sayımları, Sa-
yımların faydaları — Nüfusun hareketi — Evlenmeler ve Boşanma-
lar — Doğumlar ve ölümler — Göçler — Nüfus hakkındaki telâkkiler
ve Nüfus Nazariyeleri — Maltus Nazariyesi — Yeni Maltus Nazariye-
si — Devrî inkişaf Nazariyesi — Öjenik (Eugenique)

3 — Millî Eğitim İstatistikleri:

Millî Eğitim İstatistikleri

4 — Economî İstatistikleri:

Economî İstatistikler — Endüstri İstatistikleri — Tarım İstatis-
tikleri — Meslek sayımları — Dış Tecim İstatistikleri — Ulaştırma İsta-
tistikleri — Turizm İstatistikleri — Malî İstatistikler — Fiyat İsta-
tistikleri — Fiyat endeksleri — Hayat Pahalılığı endeksleri.

5 — Adalet İstatistikleri:

Ceza Adalet İstatistikleri — Muhakeme edilen suçlar — Yaş ve
cinsiyet itibarile suçluluk — Meslekler itibarile suçluluk — Boşanma
hâdisesinin incelenmesi — iflâs hâdisesinin incelenmesi.

Istanbul Yüksek Ekonomî ve Ticaret Okulu İstatistik dersi müfredat programı

Sınıf: 3

Haftada: 2 saat

1 — Giriş:

İstatistiğin mevzuu tarifi — Büyük adetler kanunu — İstatistiğin evrimi — İstatistiğin önemi.

2 — Releve:

Relevenin çeşitleri — Birim (Cüz'ü tam) — Birimin vasıfları — relevenin zamanı ve mekânı — Müşahade: Şekli engelleri ve organları — Sorular ve soru kâğıtları (Bültenler) — Relevenin hazırlanması — Releve yanlışlıkları.

3 — İstatistiğe benzer releve usulleri

İstatistiğe benzer releve usullerinin nev'ileri — Tasın (Tahmin) Kısmî releveler faide ve mahzurları, nevileri — Anketler.

4 — Sınıflama:

Sınıflamanın önemi ve güçlüğü — Guruplama (teksif) — Kanti-tatif vasıflara göre gurup teşkili — Kalitatif vasıflara zamana ve me-kâna göre guruplama — Vasıf kombinezonları — İstatistik cetvelleri — Sınıflamanın tekniği.

5 — Seriler:

Serilerin nev'ileri — Serilerin düzenlenmesi (Tesviyesi) — Genel Problemler — Trendin bulunması: Gruplama ve düzleme ve hareketli ortalamalar usulü — Trendin matematik eğrilerle gösterilmesi - En küçük kareler usulü — Mevsim ve konjonktür dalgalanmalarının tayini — Ekstrapolasyon, Enterpolasyon.

6 — Grafikler:

Grafiklerin faydaları ve nev'ileri — Koordinatlı diyağramlar— Di-ğer grafikler.

7 — Oranlar ve ortalamalar:

Oranlar — Ortalamaların mahiyeti ve nev'ileri — Aritmetik ve ge-ometrik ortalama — Medyan ve mod. Ortalamaların birbirile münasebeti — Dispersion ölçekleri.

8 — Sebeplerin aranması:

İstatistikte sebepler ve onları araştırma usulleri — Korrelasyon.

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İstatistik dersi müfredat programı

A) Umumî İstatistik Metodolojisi:

Giriş — İstatistiğin manası, ehemmiyeti — büyük adetler kanunu
Külli releveler: Birim — vasıflar — relevelenin zamanı ve mekânı — su-
aller ve sual varakaları — releve hataları.

Kısmî releveler: Tahmin ve anketler — Tasnif — Gurup teşkili, va-
sıf konbinezonları, tasnif usulleri — seriler ve cetveller.

Oran ve ortalamalar — dağılma — enterpolasyon.

Grafikler: Zaman serilerinin tahlili: Trend, Konjonktür ve mevsir
temevvüçleri. Münasebetleri — araştırma usulleri — Keyfi vasıflar a-
rasındaki münasebetler — korrelasyon, regresyon.

B) İktisadî İstatistikler:

Not: Bu kısım yeni talimatname ile ihdas edilmiştir. 1949/950 der-
sine itibaren okutulmağa başlanacaktır.

Meslek — sanayi — ziraat — Millî gelir İstatistikleri — Dış Tica-
ret İstatistikleri — Fiyat İstatistikleri — Konjonktür İstatistikleri.

Not: Dersin ayrıca haftada 2 semestre saatlik pratik kısmı: vardır

İmtihana girebilmek için bu dersten belge kazanmak şarttır.

A — Riyazî İstatistik:

Üstel ve Logaritma fonksiyonu: Çok değişkenli fonksiyonlar ve
integral mefhumları.

Kombinetuar analiz: Binom formülü — İhtimaller teorisi — İsta-
tistik metodu hakkında genel düşünceler ve vasıflar İstatistiği — Fre-
kans bölümleri: — Ortalamalar — dağılma ölçüleri — momentler —
teorik bölümler.

B — Korrelasyon hesapları, demografi ve diğer özel konular:

Not: Yeni talimatname ile ihdas edilen bu ders 1950/51 den itiba-
ren okutulmağa başlanacaktır.

En küçük kareler metodu.

Korrelasyon — Basit ve mürekkep korrelasyon ve regresyon, kısm
korrelasyon ve regresyon.

Hata ve nümune teorisi:

Normal eğri — nümune alma ve sondaj meseleleri — hata ölçüler

Demografi: Başlıca meseleleri.

Not: Dersin ayrıca haftada 1 semestre saatlik pratik kuru vardır

Ticaret Liseleri İstatistik dersi Müfredat programı (1944)
İkinci Devre
Sınıf III.
(Haftada 1 saat)

İstatistiğin tanımı, konusu: Tipik ve toplu olaylar. İstatistiğin doğası Tarihçesi (kısaca) faydaları. Büyük sayılar kanunu. Doğası, tanımı, ispatlanması. Releve: tanımı, türleri, hazırlanması. Birim ve indis: doğaları, tanımlanmalarının önemi. Relevenin zaman ve yer bakımından daraltılması Bülten ve soru kâğıdı, türleri, karakterleri. Vasıtalı releve (anket) önemi ve faydası, türlü şekilleri ve yapıları Tasnif: teşkilâtı, hazırlanması ve yapıları. Mekanik tasnif. İstatistik neticelerinin gösterilmesi: seriler, doğaları ve türleri. Ortalamalar: doğası, sınıflanması, türleri. Nesnel ve öznel ortalamaların ayrılıkları, hesaplanma şekilleri? Meydan ve mod: doğaları, hesaplanmaları, faydaları. Oranlar ve yüzdeler: doğaları tanımları ve şekilleri, belirtik oranların önemi. Grafikler: tanımı ve faydaları. Diyagramlar, kartogramlar, istereogramlar, istatistik neticelerinin tefsiri ve tefsirin şartları. Meslekler istatistiği: faydaları ve yapıları şekilleri. Uran sayımları ve uran istatistikleri: faydaları ve yapıları şekilleri

Fiat istatistikleri: ereği ve önemi. Perakende ve toptan fiyat istatistikleri ve endeksleri, hayat pahası istatistikleri.

Hariçî Ticaret istatistikleri: Doğaları, önemleri, karşılaştırılmaları. Türkiye Hariçî Ticaret istatistikleri.

Finansal istatistikler.

Nüfus istatistikleri: Nüfusun ve nüfus istatistiklerinin önemi, nüfus hareketleri ve sebepleri, nüfus hareketlerinin saptanması.

—o0o—

Tapu ve Kadastro Tatbikat Okulu İstatistik dersi
müfredat programı (1947)
Sınıf: I
(Haftada bir saat)

İstatistik: Genel bilgi, tanımı, yararlığı, uygulama alanı.

Tipik ve atipik olaylar — yekdiğeriyle mukayesesi; İstatistiğin çeşitli ilimlerle ilgisi — İstatistiğin tarihçesi — Memleketimizdeki kuruluşu yayımı — Milletlerarası istatistik kuruluşu — Büyük sayılar kanunu ve dayandığı esaslar — açıklayan örnekler — Cüzütam tanımı —

Cüzütam — başlıca şekilleri — şartları. üzütam vasıfları — önemi — İstatistikte müşahede — İstatistikte müşahede zorlukları.

Sınıf: II

(Haftada bir saat)

İstatistik releveleri — çeşitleri — Müşahedelerin süresi bakımından incelenmesi — relevelerde zaman kavramı — Relevelerin hazırlanması — vasıtaları — Soruların tesbitinde nelere dikkat edileceği — releve memurlarında aranacak şartlar — Releve yanlışlıklarının çeşitleri — düzeltilmesi — Tasın (tahmin) — kısmî releveler — fayda ve mahzurları — Kısmî relevelerin çeşitleri, temsili usul ve faydası, Monografi usulü — sondaj usulü ve kaç şekilde yapıldığı.—

Sınıf: III

(Haftada bir saat)

Sınıflama (tasnif) mahiyet ve önemi — gruplama önemi ve faydası, gruplamanın çeşitleri (kemmî vasıflara göre, keyfî vasıflara göre gruplama) — mekâna göre gruplama — zamana göre gruplama — işaretleme ve diğer çeşit — vasıtasız tasnif — vasıtalı tasnif — el ile tasnif — makine ile tasnif — birli tasnif usulleri.—

İstatistik eserleri ve çeşitleri — önemi — Matematik seriler ve çeşitleri ve ortalamalar — Medyanın tarifi — hesaplanması ve özellikleri. Oranlar — tarifi ve hesaplanması — bölünme oranları — iştirak oranları.

A — Fakülte ve Yüksek Okullarda İstatistik dersi okutmuş olan profesör ve öğretmenler

Profesör veya öğretmenin

Adı ve soy adı

Mezun olduğu okul

1 — Siyasal Bilgiler Okulu

Abdurrahman Şeref Bey

Afdalettin Bey

Cavit Bey

Zühtü Bey

Ahmet Emin Yalman

Ahmet Münir Bey

Cemal Bey

Hasan Saka

Namık Zeki Bey

Niyazi Asım Bey

Muhlis Ete	Berlin Yüksek Ticaret Okulu
Hasan Tahsin Ayni	Mülkiye Mektebi
Celâl Aybar	İstanbul Hukuk Fakültesi, ve Brüksel Üniversitesi
Şefik İnan (1)	Siyasal Bilgiler Okulu, Paris Hukuk Fakültesi ve İstatistik Enstitüsü

2 — *Ankara Hukuk Fakültesi*

Şüheyy Derbil	Lozan Hukuk Fakültesi
Medat Dicleli	Lozan Hukuk Fakültesi
Ratip Yüceuluğ (1)	Ankara Hukuk Fakültesi, Roma İstatistik ve Demografi İlimleri Fakültesi

3 — *İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu*

Mühtü İlhan	Mülkiye Mektebi
Celâhattin Nevzat	İstanbul Hukuk Fakültesi
Ömer Celâl Sarç	Berlin Üniversitesi, Berlin Yüksek Ticaret Okulu
Şevket Kaya	Belçika Üniversitesi
Fazıl Gülcür (1)	Lil Üniversitesi

Halen okutanlar.

4 — *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi*

Ömer Celâl Sarç (1)	Berlin Yüksek Ticaret Okulu ve Berlin Üniversitesi
---------------------	--

B — *Ticaret Liseleri*1 — *Adana Ticaret Lisesi*

Hasan Tör	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
A. İrfan Tugberk	" Üniversitesi İktisat Fakültesi
Enai Dıblan (1)	" Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu

2 — *Ankara Ticaret Lisesi*

Şevket Süreyya	Moskova Vostoçni Üniversitesi
İnver Kösemen	Lozan Üniversitesi İktisat ve Ticaret Ş.
Male Sıhay (1)	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu

3 — *Bursa Ticaret Lisesi*

Perihan Anasal	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
Şihat Özok	" " " " "

Faruk Üsküdarlı	"	"	"	"	"
Fahri Gülser (1)	"	"	"	"	"

Halen okutanlar.

4 — *Eskişehir Ticaret Lisesi*

Raika Miroğlu	İstanbul İktisat Fakültesi
Şerife Güleriyüz	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
Fatma Tatlıdil (1)	" " " " "

5 — *İstanbul Birinci Ticaret Lisesi*

Saim Akbora (1)	Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
-----------------	---------------------------------

6 — *İstanbul İkinci Ticaret Lisesi*

İtimat Tezğören	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Melâhat Gündüz (1)	" Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu

7 — *Kayseri Ticaret Lisesi*

Osman Kavıman	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
Rifat Gönen	" Üniversitesi İktisat Fakültesi
Nuh Mehmet Yavuz Aslan	" " " " "
Bülent Bengisu	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
Mehlika Erik	" " " " "
Nebahat Yıldız (1)	" " " " "

8 — *Konya Ticaret Lisesi*

Ahmet Akyol (1)	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
-----------------	--

9 — *Samsun Ticaret Lisesi*

Meserret Doğatalar	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
Mübin Dikel	" " " " "
Turgut Burgaç	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İbrahim Kenber	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
Kadir Çelebi	" " " " "
Mahmut Şevki Altıncı	" " " " "
Nuh Mehmet Yavuz Aslan (1)	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

10 — *Trabzon Ticaret Lisesi*

Rauf Bilginer	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
Hami Civelek (1)	" " " " "

11 — *Zonguldak Ticaret Lisesi*

Necati Muhsinoğlu (1)	İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu
-----------------------	--

C — Meslek Okulları

1 — Tapu ve Kadastro Tatbikat Okulu

Ahmet Kaynak (1)

Öğretmen Okulu.

Halen okutanlar.

*II — Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet devirlerinde
İstatistik Dairelerinin teşkili*

Osmanlı Devletinde ilk istatistik teşkilâtına Kanunî Sultan Süleyman devrinde (1518 - 1566) rastlanmaktadır. Bu devirde her liva merkezinde bir İstatistik Kalemi mevcuttu. Fakat genel olarak istatistikler fena tutuluyor ve bunların bir çoğu yayınlanmıyordu. İnhitat devrinde istatistiğe önem verilmediği için İstatistik Kalemleri de ortadan kalkmıştı. Bu rurum 16 ncı yüzyıldan 19 uncu yüzyıla kadar devam etti. Nihayet 1290 - 1874 tarihinde İstanbul'da bir İstatistik Dairesi tesis edilerek reisliğine bir Rus tâyin edildi. 1293 - 1877 de Ruslarla aramızda çıkan muharebe üzerine bu daire kapatıldı.

1279 - 1881 de yayınlanan bir nizamname ile vilâyet, liva ve kaza merkezlerinde birer İstatistik Komisyonu ve Ticaret Nezaretinde bir İstatistik Kalemi tesis edildi. Nizamname mucibince İstanbul'da her Nezarette birer İstatistik Kalemi bulunması icap ediyordu. Bununla beraber nizamnamenin neşrini müteakip bu kalemlerin derhal tesis edilmedikleri anlaşılmaktadır.

1892 de Maarif Nezaretinde bir İstatistik Kalemi kuruldu. Meşrutiyette her Nezaretin İstatistik Kalemi vardı.

1917 senesinde: "İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi" adı altında kadrosu 7 memurdan mürekkep bir teşkilât kurulmuş ise de bu teşkilâtın ömrü uzun sürmemiş ve bir sene sonra kaldırılmıştır.

25 Nisan 1926 tarihinde yayınlanan Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Başbakanlığa bağlı "Merkezî İstatistik Dairesi" teşkil edildi ve 24 Mayıs 1933 tarihli ve 2203 sayılı bir kanunla; Sıhhat ve Ulaştırma Bakanlıkları hariç diğer bütün Bakanlıklar nezdinde bulunan İstatistik Kalemleri birer şube halinde merkezî daireye bağlanarak bugünkü İstatistik Genel Müdürlüğü teşkilâtı meydana getirildi.

*III — Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet devrinde
yapılan muhtelif sayımlar*

Sultan Osman devrinde (1300 - 1326) arazi timar ve has namlariyle ikiye ayrılmış, timar addolunan köyler sipahilere (askerlere) ve has itibar olunan köyler de şehzadelere, vezirlere, beylerbeylerine, mirli-

lara vesair büyüklere verilmiş, bir kısım arazi de has hümayun adı altında devlet hazinesine bırakılmıştı.

Bu teşkilâtla paralel olarak reayanın sayısını ve bunlardan alınacak öşür ve resimlerin miktarını tayin için her 30 veya 40 senede bir toprak yazımı ve bu yazımlar vesilesiyle de nüfus yazımı yapmak anane haline girmişti. Genel olarak her padişahın cülûsunu müteakip yazım yapılması mutaddı.

Profesör Abülûla Mardin, ilk toprak yazımının Sultan Orhan devrinde (1326 - 1360), Profesör Ömer Lûtfi Barkan ise Sultan Murat devrinde (1360 - 1389) yapıldığını söylemektedirler.

Bu yazımlarda:

- a) İcmal defteri,
- b) Mufassal defter,
- c) Ruznamçe,

adları altında 3 nev'i defter kullanılmakta idi.

İcmal defterlerinde, gerek timar ve ziamet, gerek has ve gerekse hashümayun itibar olunan köylerden her birisinin kimin ismine kaydolunduğu,

Mufassal defterlere her köy reayasının sayıları ile mükellef oldukları öşür ve resimler,

Ruznamçe defterlerine günü gününe verilen timarların beratları yazılmakta idi.

Bu defterlerden mühim bir kısmı bugün Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinde ve bine yakın defter de İstanbul'da Başbakanlık arşivinde bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun itilâ devrlerinde her 30 veya 40 senede bir yapılan yazımlara, 16 ıncı yüzyıldan 19 uncu yüzyıla kadar devam eden devrede önem verilmediği görülmektedir.

Netayicül Vukuat yazıcısı Mustafa Paşaya göre son toprak ve dolayısıyla nüfus yazımının İkinci Sultan Selim (1566 - 1574) devrinde, Profesör Ömer Lûtfi Barkan'a göre 3 üncü Murat devrinde (1574 - 1595) de yapılmıştır.

Elde mevcut malûmata göre İkinci Sultan Selim devrinde (1566 - 1574) İstanbul Kadısı Zekeriya Efendi tarafından bir emlâk sayımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Hamerde 1608 yılında yapılan bir sayımdan bahsedilmektedir. Dördüncü Sultan Murat devrinde (1624 - 1641) diğer bir emlâk sayımı yapılmış ve "Evsafı Konstantiniye" adı verilen bu sayımın sonuçları 3 ayda alınabilmiştir. Bu sayım neticelerine göre (İstanbul, Yedikule, Eyüp, Kâğıthane, Sütluce, Piripaşa, Hasköy, Kasımpa-

şa, Galata, Tophane, Beşiktaş, Anadolu ve Rumelihisarları, Beykoz, Çengelköy, Kuzguncuk, Üsküdar ve Kadıköy semtlerinde tesbit edilen mülkler aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir:

Cinsi	Sayısı	Cinsi	Sayısı
Mahkemei şer'iyeye	670	Bekâr hanı	686
Camii Selâtin	74	İslâm mahallesi	9990
Veziriâzam camii	1989	Rum mahallesi	304
Mahalle mescidi	6990	Yahudi mahallesi	957
Mesacit ve cevamii âyan ve kibar	6665	Frenk mahallesi	17
İmaret	19	Ermeni mahallesi	27
Hastahane	9	Vüzera, Ayan, ülema konağı	68900
Sibyan mektebi	1993	Vüzera saraylarına mahsus hamamlar	14536
Darülkırae	55	Vüzera ve ülema çeşmeleri	4000
Darülhâdis	135	Hususî ve umumî çeşmeler	9990
Hankah	557	Kal'e dahilinde	
Zaviyeyi Dervişan	6000	Umumî ve hususî hamam	90
Misafirhane	91	Kale haricindeki hamamlar	65
Kervansaray	979	Su musluğu	7989
Ticaret hanı	556	Sebil	200
Su kuyusu	600.000	Tatlı ve tuzlu ayazma	100
Su sarnıcı	55	Kapanı dekik ve gayrı	37
Mahzeni han	3000	Simkeşhane emaneti	1
İstanbul ve Galata bedesteni	3	Pencik çardağı	1
Şem'e hane emaneti	1	Bağ kapanı emaneti	1
Gümrük emaneti	1	Tuz emaneti	1
Kara gümrük emaneti	1	Şarap ve müskirat emaneti	1
Balık emaneti	1	Barut kârhanesi	1
Baruthane emaneti	1	Darphanei Sultani	1
Esirhane emaneti	1	Buğday ambarı	1
Çuha ambarı	1	Mutbak emini	1
Odon ambarı	1	Salhane emaneti	1
Bastırma emini	1	Çardak emini	1
Şehir emaneti	1	Tersane emaneti	1
Cebahane hazinesi	1	Dakik divanhanesi	
Atpazarı emaneti	1	İstabili has (ahır)	1
Has otluk anbarı	1	Vefa meydanı istabili	1
İstabili babı (ahır)	1		

Zindanı saray sultan	1	Zindanı medyunin	4
Miri balık dalyanı	3	Miri karlığı	3
Etmek furunu	600	Et değirmeni	300
Kuruçeşme kurbinde su değirmeni	2	Nuzul emini	1
Sebzehane emini	1	Koyun emini	1
Eski Yeniçeri odaları, Yeniçeri		Acemi oğlanlar haneleri	1
haneleri; ve Sükban Yeniçeri		Cebehane	1
odaları	162	Kalafathane	1
Marangozhane	1	Tersane	1
Hımbarahane	1	Mevlevihane	4
Miri yoğurthanesi	1	Battal kâğıthanesi	1
Miri arslanhanesi	1	Miri şişehane ve boyahanesi	70
Gümüştane	10	Tüfekhane	1
Sebzehane	1	Çardakhane	1
Salhane	1	Yedikulede pastırmahane	1
kurşunhane	1	Kalenderhane	1
Matrıbi hanei hassa	1	Sazende mihterhane ve güs-	
Mihterhanei Hayme	1	hanesi	1
Peykhane	1	Nakkaşhane	1
Doğramahane	1	Sakahane	1
Su yolcuhanesi	1	Dökmecihane	1
Terzihane	1	Terzi tulamahane	1
Top arabası kârhanesi	1	Koşu arabası kârhanesi	1
Fişekhane	1	Yeniçeri talimhanesi	1
Yeniçeri samsunhanesi	1	Yeniçeri zağarcıhanesi	1
Bostancı samsunhanesi	1	Yeniçeri tazıhanesi	1
Bostancılar tazıhanesi	1	Doğancılar kârhanesi	1
Kuyumcubaşı kârhanesi	1	Tamgacıbaşı kârhanesi	1
Kazgancıbaşı kârhanesi	1	Dökmecizaşı kârhanesi	1
Sarraçbaşı kârhanesi kebir	1	Camcıbaşı kârhanesi	1
Mimarbaşı kârhanesi	1	Doğramacıbaşı kârhanesi	1
Hasırcıbaşı kârhanesi	1	Meremetçibaşı kârhanesi	1
Kireççibaşı kârhanesi	1	Bazırgânbaşı kârhanesi	1
Akdeniz ve Karadeniz ve ehli		Sirkeçibaşı kârhanesi	1
kiblebaşı	1		
Turşucubaşı	1		

Kemankeş Kara Mustafa Paşanın Sadrazamlığı sıralarında (1638 - 1643) Sultan İbrahime sunduğu bir lâyhada yazım hakkında şu satırlar göze çarpmaktadır.

“Tahrir, memleket yazımı demektir. Gayet lâzımdır. 30 yılda bir kerre tahriri memleket kanundur. Amma gayet müslüman ve dindar adamlar tayin olunup cümle mahsure bir uğruna tahrir lâzımdır.”

Defterdar Sarı Mehmet Paşa da, 30 yılda bir nüfus yazımının kanun olduğu hakkında şöyle demektedir. “Reyanın defteri dahi, Divanı Âli Defterhanesinde mazbut olup 30 yılda bir tahrir olunup mürde ve mariz olanları ifraz ve hariç, az defter olanları müceddeden kaydetmek lâzımdır.”

İkinci Sultan Mahmut 1816 - 1848 de kendisine, ıslahata dair takdim edilen lâyihalardan mülhem olarak nüfus sayımı yaptıрмаğa karar vermiş ve kararını 1826 - 1828 yıllarında yürürlüğe koymuştur. Fakat Rusyaya karşı girişilen harp dolayısıyla bu sayım başarı ile bitirilememiştir.

1831 yılında geniş ölçüde hazırlıklardan sonra, Rumeli ve Anadolu Sancakları ile kasabalarında bir nüfus sayımı yapılmış, fakat bu sayımda yalnız erkek nüfusun miktarı tesbit olunmuştur.

Modern esaslara göre ilk nüfus sayımına (Hicrî 1260) 1844 yılında, o zaman Serasker (Harbiye Nazırı) olan Rıza Paşa tarafından orduyu yeniden tanzim etmek ve asker alma usulünü değiştirmek maksadiyle teşebbüs edilmiştir. Maalesef hükûmetin bu ciddi teşebbüsü halk tarafından tereddüt ile karşılanmış ve hükûmetin, nüfus sayısına göre, her eyalete, liva ve kazaya teklifler yükletileceği şayiasının ortaya çıkması üzerine birçok yerlerde nüfus gizlenmiş ve sayım başarı ile bitirilememiştir.

1854 yılında temettü vergisinin konulması üzerine emlâkle baraber nüfusun da sayılması lüzumu nizamnameye konulmuş ise de bu sayım da başarı ile bitirilememiştir.

1856 yılında yalnız Anadolu ve Suriye'ye inhisar eden bir nüfus sayımı yapılmıştır.

1870 yılında nüfus sayımı yapılması için iradei seniye çıkmış ise de, bu sıralarda memleketin karşılaştığı iç sarsıntılar ve harp gâilesi dolayısıyla teşebbüse geçilememiştir.

1874 de yalnız Tuna vilâyetine inhisar eden bir nüfus sayımı yapılmıştır.

1878 yılında diğer bir nüfus sayımına başlanmış ise de, Batı Trablusu, Arabistan gibi bazı yerlerin nüfusları sayılmayıp tahmin edilmiştir. Yalnız İstanbulun sayımı 6 ay sürmüştür.

2 inci Abdülhamit devrinde 1881 yılında bir genel nüfus sayımı ve 1894 de bir genel nüfus yazımı yapılmıştır.

1913 - 1914 yıllarında İstanbul vilâyetiyle, İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak şehirlerine şâmil bir sanayi sayımı, 1918 yılında Musul Vilâyeti ile Havran ve Gerek Sancakları ve Zara, Hasanmansur kazalarına inhisar eden bir nüfus yazımı, 1927 yıllarda genel nüfus, sanayi ve ziraat sayımları, 1935 yılında genel nüfus sayımı, 1937 - 1940 yıllarında 5000 köyü içine alan bir ziraî sondaj ve nihayet 1940 ve 1945 yıllarında da birer genel nüfus sayımı yapılmıştır.

1949 yılında bir sanayi ve iş yerleri sayımı, 1950 yılında da nüfus ve ziraat sayımları ve bu sayımlara hazırlık mahiyetinde bir takım denemeler ve sondajlar yapılması derpiş edilmiş ve bu hususta gerekli kanun tasarısı Büyük Millet Meclisine sunulmuştur.

IV — Osmanlı İmparatorluğu devrinde istatistik yayınları

Osmanlı İmparatorluğu devrind yapılan istatistik mahiyetindeki yayınların en önemlisini Devlet, Nezaretler, Eyaletler (Vilâyetler), Sancaklar, özel ve tüzel şahıslar ve basın tarafından yayınlanmış bulunan çeşitli salnameler ve almanaklar teşkil etmektedir.

Devlet salnamelerinin halen elde mevcut bulunan nüshalarının en eskisi Sultan Abdülmecit devrinde (1255 - 1841) tarihinde yayınlanmış olanıdır. Bu salname İçişleri Bakanlığının 1948 demirbaşı numarasında kayıtlı bulunmaktadır.

Vilâyetler tarafından yayınlanmış bulunan salnamelerin halen elde mevcut bulunan en eskisi Bosna Vilâyetine ait olanıdır (1283 - 1867). tarihinde yayınlanmış olan bu salname İstanbul Fatih Kütüphanesinin 219 demirbaşı numarasında kayıtlı bulunmaktadır.

Bunlardan başka muhtelif nezaretler ve resmî daireler tarafından "Salnamei Maarif", "Hariciye Nezareti Salnamesi", "Rüsumat Salnamesi", "Rasathanei Âmire Salnamesi", "Salnamei Askerî" gibi adlar altında ve özel şahıslar ve basın tarafından "Karagöz Salnamesi", "Salnamei Bahrisefit", "Salnamei Servetifünun" ve ilâh..... gibi adlar altında diğer birçok salnameler yayınlanmıştır.

Hammer, bu devirde hicrî 11 inci yüzyılda Kâtip Çelebi tarafından istatistiğe dair bir risale yayınlandığından bahsetmekte ise de bu risale ele geçmemiştir.

İmparatorluk devrinde Meşrutiyetin ilânından önce salnameler dışında yayınlanmış bulunan istatistikler de vardır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1 — Dersaadet ve bilâdı selâsenin (1301 - 1885) deki nüfusu umumisine dair Dahiliye Nezareti tarafından yayınlanmış taş basma bir eser.

2 — 1888 ve 1890 tarihlerinde “Cetveli Vekayi” adı altında yayınlanmış bulunan iki kitap.

3 — 1906 yılında yayınlanmış bulunan “Memaliki Osmaniyenin Orman İstatistiği”,

4 — 1906 ve 1907 yıllarında yayınlanmış bulunan “Memaliki Osmaniyenin Maadin İstatistiği”,

5 — 1882 yılında yayınlanmış bulunan “Mevaddı Hukukiye ve Ticariye İstatistiği”,

6 — Ziraat Bankasının (1318 - 1902) senesi sermaye ve temettüatı,

7 — Ziraat Bankasının (1322 - 1906) senesi muamelâtı hesabiyesi,

8 — 1894 - 1895 ve 1895 - 1896 yıllarına ait Maarif İstatistikleri,

9 — 1913 yılında Samsun Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yayınlanan “Samsunun Umumî Ticaret İstatistiği”,

10 — İzmir Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yayınlanmış bulunan İzmirin 9 adet İthalât ve İhracat İstatistik Cetvelleri,

Bu devre ait Vital Cuinet tarafından 1900 - 1905 yıllarında yayınlanmış bulunan “La Turquie d’Asie” adlı eserde Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik, demografik ve kültürel durumu hakkında faydalı bir çok istatistik malûmatı vardır.

1900 yılında Ticaret Nezareti tarafından yayınlanmış bulunan ve 1897 yılına ait malûmatı ihtiva eden 160 sahifelik “Umumî İstatistik” nüfus, doğumlar, ölümler, evlenmeler, boşanmalar, göçler, darülâceze, hastahaneler, adliye, maarif, ziraat, hayvanat, ormanlar, madenler, Dünyunu Umumiye, gümrük, darphane, müskirat, reji, av, Ziraat Bankası, liman, posta ve telgraf, şimendifer, sanayi ve şose istatistikleri ile Şirketi Hayriye, Travay, Tünel ve Havagazı Kumpanyaları hakkında bilgileri ihtiva etmektedir.

Bu rakam malzemesinden başka 1878 yılında Recai Bey tarafından “İstatistiki Umumi”, 1893 yılında Mehmet Ali Bey tarafından “İstatistiki Nazarî ve Amelî”, 1898 yılında, Abdurrahman Şeref Bey tarafından “İstatistik ve Coğrafyai Umranî”, 1902 yılında Cavit Bey tarafından “İhsaiyat” adları altında dört telif eser yayınlanmıştır.

Bu devirde bazı hastahaneler mükemmel ve muntazam ölüm sebepleri istatistikleri yapmışlar, vilâyetler her hafta bir ölüm İstatistik Bülteni yayınlanmışlardır.

Adliye Nezareti cünha ve kabahatlerin sayısını, mahkûm olanların muhtelif vasıflar bakımından ayrılışlarını cetveller halinde tesbit etmiş, hukuk ve ticaret dâvalarına ait istatistikler yapmış ise de bu istatistikleri yayınlamamıştır.

Düyunu Umumiye balık üzerinden alınan resimlerin miktarını gösteren istatistikler tertip etmiş,

Posta Nezareti, Şimendifer Kumpanyaları ve Reji İdaresi, Emniyet Sandığı ve Darülaceze tarafından kendi çalışma alanlarını ilgilendiren konular üzerine istatistikler hazırlanmış ve yayınlanmıştır.

1908 yılında Meşrutiyetin ilânından sonra istatistiğe daha fazla önem verildiğini ve daha geniş ölçüde istatistik neşriyatı yapıldığını görüyoruz.

Bu devirde yapılan önemli neşriyatın başlıcaları şunlardır:

1 — 1908 yılında “Asya ve Afrikai Osmanî Ziraat İstatistiği”,
2 — 1908, 1909 ve 1910 yıllarında “Memaliki Osmaniyenin Maadin İstatistiği”,

3 — 1913 yılında Ziraat İstatistiği,

4 — 1917 yılında (1913 - 1915) Sanayi Tahriri Neticeleri,

5 — 1911 yılında Sıhhi İstatistik,

6 — 1910 yılında İhsaiyatı Maliye,

7 — 1907 - 1908, 1909 - 1910, 1912 - 1913, 1913 - 1914, yıllarına ait Maarif İstatistikleri.

8 — İstanbul Belediyesi İhsaiyat Mecmuaları.

Meşrutiyetten önce, Defterhakanî Nezareti tarafından Arazi ve Müsakkafata, Rüsumat Emaneti tarafından İdhalât ve İhracata, Posta ve Telgraf Nezareti tarafından Posta ve Telgraf işlerine ait neşredilmekte olan istatistikler Meşrutiyet devrinde de her yıl muntazaman neşredilmişlerdir.

Diğer taraftan 1912 yılında Cemal Bey tarafından “İstatistik Usul ve Tatbikatı” ve 1921 yılında Namık Zeki Bey tarafından “İhsaiyat” adları altında iki telif eser de yayınlanmıştır.

V — Cumhuriyet devrinde istatistik çalışmaları (Muhtelif devlet teşkilâtının istatistik alanındaki çalışmaları)

1 — Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü

Bugünkü İstatistik Genel Müdürlüğü Teşkilâtının temeli 25 Nisan 1926 tarihli kararname ile atılmıştır. Bu kararname gereğince 1926 yılında Başbakanlığa bağlı bir Merkezî İstatistik Dairesi kuruldu. 1928 - 1931 yılları arasında 1554 sayılı kanunla devlet istatistik işlerinde merkezîyet sistemini kabul etti. Fakat merkezî teşkilâtın kuruluşu 1933 yılında Sıhhat ve Ulaştırma İstatistikleri hariç, mevcut istatistik şubelerinin merkezî idareye bir teşkilât kanunu ile bağlanması suretiyle mümkün olabildi.

1554 sayılı kanun, Genel Müdürlüğe, bütün resmî ve özel teşkilâta, idarî kademelere bağlı olmadan doğrudan doğruya muhabere ve onlardan adedî malûmat istemek yetkisini vermiştir. Daire bu yetkisini fertlere ve ilmî teşekküllere karşı da haizdir. Kanun kendilerinde mevcut olan malûmatı mâkul bir mazeret olmaksızın Genel Müdürlüğün tayin ettiği vade ve şekle uygun olarak vermeyen fertler, teşekküller, daire âmirleri için cezaî müeyyideleri de ihtiva eder. Bu kanun aynı zamanda Genel Müdürlüğe, devletin bütün istatistik neşriyatını kontrol yetkisini de vermiştir. Kendi yaptığı istatistikler Başbakanın müsaadesi ile yayımlanır. Daire, milletlerarası istatistik ve nüfus kongrelerinde devleti temsil eder. Ecnebi istatistik daireleri ve Birleşmiş Devletler İstatistik Teşkilâtı ile neşriyat ve malûmat mübadelesi yapmak suretiyle, devlete istatistik konusunda lâzım olan dokümentasyonu temin ile de meşgul olur. Genel Müdürlüğün mahallî istatistikler yapmak ve merkezde isteyeceği malûmatı yakından takip ve kontrol etmek üzere taşrada dört yerde istatistik şubeleri vardır.

Genel Müdürlüğün, halen 111 i maaşlı, 96 sı ücretli olmak üzere 207 si merkez, ve 20 si taşra teşkilâtında görevli 227 memuru vardır.

Genel Müdürlüğün yapmakta olduğu başlıca istatistikler şunlardır:

1 — Nüfus istatistikleri:

a) Bu konuda yapılan istatistiklerin en başta geleni nüfus sayımlarıdır. İlk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış, 1935 yılında ikinci sayım ve 1940, 1945 yıllarında beşer yıllık fasılalarla diğer iki nüfus sayımı yapılmıştır.

b) Nüfus hareketleri istatistiği:

Bu konuda gömme ruhsatyelerine dayanarak 25 şehrin ölüm istatistikleri, yalnız şehirler için evlenme istatistikleri, ve mahkeme ilâmlarına dayanmak suretiyle boşanma istatistikleri yapılmaktadır. Devamlı olarak yapılmakta olan bu istatistiklerden başka 1945 yılında 4085 köyün, 1946 yılında da 8729 köyün ölüm ve doğumlarının istatistiği yapılmıştır.

2 — Adalet istatistikleri:

Bu konuda, savcılar vasıtasıyla toplanan malûmata istinaden mahkemelerle noterlikler faaliyetini gösteren istatistikler, ceza tutuk evleri istatistikleri, 23 il ve 13 ilçe için iflâs ve konkordato istatistikleri ve mahkemelerden alınan ferdî fişlere dayanarak hükümlüler istatistiği yapılmaktadır.

3 — Dış Ticaret İstatistikleri:

Bu istatistikler gümrük ithal ve ihraç beyannamelerine istinaden yapılır ve memleketin ecnebi memleketlerle yaptığı ticarî mübadelenin maddeler, memleketler, limanlar, itibariyle ve milletlerarası tasnife göre miktar ve kıymetine ait malûmatı ihtiva eder. Toplanan malûmat, her ay bir cilt halinde ve yıllık mamûlat 4 cilt halinde yayınlanır.

4 — Sanayi İstatistikleri:

Bu konuda ilk defa 1927 yılında, deneme mahiyetinde olarak genel bir sanayi sayımı ve 1932 yılından itibaren Teşviki Sanayi Kanunundan istifade eden Müesseselerin İstatistikleri yapılmıştır. Teşviki Sanayi Kanununun ortadan kalkması üzerine 1941 yılından sonra, Sanayi İstatistikleri konusunda hiçbir şey yapılmamıştır. Bu noktayı gözönünde bulunduran Hükûmet 1949 yılında bir Sanayi ve İş Yerleri Sayımı yapmak teşebbüsüne girişmiştir.

5 — Tarım İstatistikleri:

Tarım İstatistikleri Ziraat Müdür ve memurlarının ilgililerle yaptıkları temaslar ve bazı fırsatlarla yaptıkları şahsî tetkikler neticesinde aldıkları malûmata veya edindikleri intibalara dayanılarak yapılmaktadır. İstatistik Genel Müdürlüğü, Ziraat Müdür ve memurlarından toplanan malûmatı esaslı bir incelemeden geçirerek tashih ettikten sonra neşreder. Bu konuda Hayvanlar İstatistiği, Tarla Mahsulleri İstatistikleri ve vakit vakit yapılan anketlerin sonuçlarına göre nisbeten güvenilir istatistikler hazırlanmaktadır. Genel Müdürlük 1950 yılında bir Ziraat Sayımı yapmak teşebbüsüne girişmiş ve şimdiden hazırlıklarına başlamış bulunmaktadır.

6 — Fiyat İstatistikleri:

Bu konuda bütün Ticaret Borsalarında, ve yüze yakın şehir ve kasabada, başlıca ihtiyaç maddelerinin fiyatları her ay iki defa müşahedeye tâbi tutularak, fiyat hareketlerini gösteren istatistikler yapılmakta ve muntazaman yayınlanmaktadır.

7 — Malî İstatistikler:

Bu İstatistikler, Devlet, Özel İdare, Belediyeler Maliyesini ve Bankalardaki tasarruf hesaplarını çerçevesine almakta ve 4 - 5 senelik faslalarla yayınlanan memurlar Anketi de bu meyana girmektedir.

8 — Millî Eğitim İstatistikleri:

Bu İstatistikler doğrudan doğruya, resmî, özel ve ecnebi bütün öğretim müesseselerinden alınan fişlere ve cetvellere dayanarak hazırlanmaktadır. Bu istatistikler Millî Eğitim alanındaki durumumuzu ve

ihtiyaçlarımızı aydınlatacak şekilde mufassal olarak yayınlanmaktadır. Devletin Millî Eğitim ve bilhassa İlk Öğretim plânlarına temel teşkil etmek üzere 5 yılda bir, Tahsil Çağındaki çocukların sayımı ve öğretmen kadrolarının durumunu anlamak için de yine 5 yılda bir öğretmenler Anketi yapılmaktadır.

Bu konuda, Halkevleri, Müzeler, Kütüphaneler, Çeşitli Sanat ve Lisan Kursları İstatistikleri de yapılmaktadır.

9 — Belli başlı konularını yukarıda yazdığımız İstatistiklerden başka, Genel Müdürlük, her yıl Motörlü Kara Taşıt Vasıtalarına ve hayvanlarla çekilir nakil vasıtalarına ve diğer özel konulara ait İstatistik anketleri de yapmaktadır.

Genel Müdürlük yukarıda bahsettiğimiz muhtelif konulara ait İstatistiklerden başka İncelemeler adı altında sosyal, ekonomik ve demografik konulara ait birçok telif ve tercüme eserler de yayınlamaktadır.

Genel Müdürlüğün 1948 yılı sonuna kadar yayınlamış olduğu eserlerin bir özeti aşağıda gösterilmiştir:

*İstatistik Genel Müdürlüğünün kuruluşundan
1948 yılı sonuna kadarki yayınları*

Tablo (II)

Yayınlar	Cilt tutarı	Sahife tutarı
İstatistik Yıllıkları	19	8 131
Küçük İstatistik Yıllıkları	11	4 948
Dış Ticaret Yıllıkları	50	17 918
Nüfus İstatistikleri	74	9 948
Millî Eğitim İstatistikleri	35	10 383
Tarım İstatistikleri	28	3 943
Maliye İstatistikleri	30	8 435
Fiyat İstatistikleri	9	1 980
Sanayi İstatistikleri	15	2 523
Adalet İstatistikleri	9	2 658
Toplam	280	70 867
İncelemeler:		
Dış Ticaret İstatistiklerine ait	9	1 542
Nüfus İstatistiklerine ait	57	3 657
Millî Eğitim İstatistiklerine ait	2	99
Tarım İstatistiklerine ait	3	254
Maliye İstatistiklerine ait	3	379
Fiyat İstatistiklerine ait	8	554

Sanayi İstatistiklerine ait	4	377
Diğer konulara ait	44	5 175
Toplam	130	12 037
Dış Ticaret Aylık İstatistikleri	176	85 511
Genel Toplam	586	168 415

2 — Başbakanlık Umumî Murakabe Heyeti

Başbakanlık Umumî Murakabe Heyetinde beş memur, istatistik işlerinde çalışmaktadır. Bunların vazifesi, Umumî Murakabe Heyeti tarafından murakabesi yapılan Devlet İktisadî Teşekküllerinin idarî bünyelerine, malî bünyelerine, işletme faaliyetlerine, bilânço, kâr ve zarar hesaplarına ait rakamlar toplamaktır. Bununla beraber, toplanan rakamlar 3460 sayılı kanun gereğince yayınlanmamakta, sadece heyet tarafından, sözü geçen teşekküller hakkında hazırlanacak raporların ihzârında yardımcı malzeme olarak kullanılmaktadır.

3 — Başbakanlık Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü

Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğünde müstakil bir İstatistik Servisi yoktur. İstatistik işleri, kadrosu 8 memurdan mürekkep tetkikler ve yayın şubesi tarafından yapılmaktadır. Bu idare tarafından yayınlanan bültenler ve bu bültenlerin hangi yıllara ait malûmatı ihtiva ettikleri sağda gösterilmiştir:

a) Ankara Meteoroloji Bülteni:

1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941 yılları.

b) Aylık Hava Vaziyeti Bülteni:

1928, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948 yılları.

c) Meteoroloji rasatları:

1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937 yılları,

d) Meteoroloji Bülteni:

1938, 1939, 1940, 1941, 1942 yılları,

e) Türkiye Yağmur Vaziyeti Bülteni:

1927 - 1930 yılları,

f) Yağış Tevziatı Bülteni:

1929 - 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937 yılları,

g) İdrografi Bülteni:

1927 yılı.

4 — Maliye Bakanlığı

Maliye Bakanlığının kadrosunda İstatistik Servisi yoktur. Bununla beraber, Bakanlığın bazı Genel Müdürlükleri kendi servislerinin ihti-

yaçları için İstatistik Çalışmaları yapmaktadırlar. Bu meyanda Hazine Genel Müdürlüğü, 1 Nisan 1948 tarihinden itibaren döviz giriş ve çıkışlarını tesbit etmekte ve bu işte dört memur çalışmaktadır.

Gelirler Genel Müdürlüğü 1946 yılındanberi 6 memur çalıştırarak kazanç, buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım, muamele, Hayvanlar, Nakliyat, Veraset ve İntikal vergileri hakkında adedî malûmat toplamaktadır.

Tahsilât Genel Müdürlüğü, 1933 yılından beri her yıl 6 memur çalıştırarak vergilerin aylık tahakkuk ve tahsilâtını takip etmektedir.

Muhasebat Genel Müdürlüğü, kendi vazifesi icabı olarak, hazine hesapları, aylık gelir ve giderler hakkında rakamlar toplamakta ve bu rakamları genel mizanlarla, gelir ve gider bütçelerindeki tertiplere uygun olarak yayınlamaktadır.

Muhtelif gelir ve giderlere taallük eden rakamlar 1949 yılına kadar aliye Mecmuasında ve 1949 yılından itibaren de Maliye Bülteninde yayınlanmış bulunmaktadır. 1948 yılında Maliye Tetkik Heyeti tarafından "Genel Muvazeneye Dahil Dairelerin 1924 - 1948 Yılları Bütçe Giderleri" adlı bir eser yayınlamıştır. Bu eser mukayeseli bir şekilde 1924 - 1948 yıllarına ait 25 yıllık sarfiyat bütçelerini ihtiva etmektedir.

4 — Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi

Ticaret ve Ekonomi Bakanlığına bağlı Konjonktür Servisi 1935 yılında kurulmuştur. Halen Konjonktür ve Neşriyat Müdürlüğü adı altında faaliyetine devam eden Müdürlüğün 14 memurundan (5) i devamlı olarak İstatistik işlerinde çalışmaktadır.

Bu servis 1935 yılında "Millî Gelir" ve "Dış Tecim", 1936 yılında "Millî Gelir", 1938 yılında, 1933 - 1937 yıllarına ait malûmatı ihtiva eden "Türkiye'de Gıda Maddeleri Fiyatları ve Geçinme Masrafları" adları altında 4 eser ve 1940 yılı başından, 1941 yılı başına kadar Konjonktür adı altında aylık ve 1941 yılı başından itibaren de 3 er aylık bültenler yayınlamıştır. Bu bültenlerin halen 3 er aylık olarak yayınlanmasına devam edilmektedir.

5 — Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi

Ticaret ve Ekonomi Bakanlığına bağlı Dış Ticaret Dairesi kadrosuna dahil memurlarından beşi istatistik işlerinde çalışmaktadır. Bunlar Bakanlığın ihtiyaç duyduğu rakamları, İstatistik Genel Müdürlüğünden veya diğer resmî kaynaklardan alarak, tahlil ve tefsir etmekte ve raporlar hazırlamaktadır.

6 — Maadin Genel Müdürlüğü

Bu Genel Müdürlükte bir İstatistik Servisi yoktur. Bununla beraber, İşletme Şubesi tarafından maden istihsali ve işletme masrafları hakkında devamlı olarak rakamlar toplamakta ve bu işte bir memur çalıştırılmaktadır. Şube tarafından 1936 — 1944 yıllarına ait toplanan rakamlar 4 kitap halinde ve İstatistik adı altında yayınlanmıştır. 1936 yılında yayınlanan kitapta 1923 - 1936 yıllarına ait rakamlar da vardır.

7 — Toprak Ofisi Genel Müdürlüğü

Toprak Ofisi Genel Müdürlüğünde bir İstatistik Servisi vardır. 1943 yılında müstakil bir müdürlük olarak teşkil edilmiş olan servis, bugün İstatistik ve Konjonktür Müdürlüğü adı altında faaliyette bulunmakta ve yayın işlerini de tedvir etmektedir. Müdürlüğün 14 memurundan 6 sı devamlı olarak istatistik işlerinde çalışmakta ve Ofis teşkilâtının alım, satım ve stoklarını takip ve tesbit etmektedir. Müdürlük tarafından 1947 yılı başından itibaren muntazaman her 15 günde bir "İstatistik ve Konjonktür Bülteni" adı altında, beher nüshası ortalama hesapla 50 sahifeden ibaret bir bülten yayınlanmıştır. Bu bültenlerde Toprak Mahsulleri Ofisinin çalışmaları, hububat fiyatları, hava ve mahsul durumu, ihracat vesaire hakkında rakamlar vardır. Bültenin yayınlanmasına devam edilmektedir.

8 — Çalışma Bakanlığı

Çalışma Bakanlığında İstatistik Bürosu yoktur. Bununla beraber, diğer kadrolardan tasarruf edilmek suretiyle çalıştırılan memurlar vasıtasıyla İş Kanununa tâbi iş yerlerinin miktarı ile, iş yerlerinde çalışan işçilerin miktarları ve ücretleri hakkında rakamlar toplanmaktadır. Bakanlığa bağlı İş Dairesi tarafından hazırlanan İş İstatistiği 1946 yılında İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmıştır.

9 — Millî Eğitim Bakanlığı

Millî Eğitim Bakanlığında İstatistik Servisi yoktur. Bu Bakanlık tarafından yayınlanan Küçük İstatistik Yıllığı adı altındaki eserin ihtiva ettiği rakamlar İstatistik Genel Müdürlüğünden alınmaktadır.

10 — Tarım Bakanlığı Toprak İşleri Genel Müdürlüğü

Toprak İşleri Genel Müdürlüğünün kadrosunda bir İstatistik Servisi yoktur. Ancak 4753 sayılı Toprak Kanunu hükümlerine göre kanunun uygulanacağı bölgelerdeki devlet, vakıflar, özel idare ve belediyeler, gerçek ve özel hukuk ve tüzel kişiler uhdesinde bulunan toprak varlığı, topraksız ve az topraklı çiftçi aileleri sayısı, mer'a bakımından büyük veya küçük baş hayvan sayısı, ortakçılık, kiracılık ve tarım işçiliği

ile geçinenlerin sayısı hakkında İstatistik malûmatı toplamakta ve bu işte Etüd Bürosuna bağlı iki memur çalıştırılmaktadır.

11 — Orman İşleri Genel Müdürlüğü

Bu Genel Müdürlüğün kadrosunda da İstatistik Bürosu yoktur. Bununla beraber, Genel Müdürlük tarafından orman yangınları, müsadereci nakil vasıtaları, orman mahsulleri istihsalâtı, devlet dairelerinin tomruk, kereste, yel değirmeni, maden direği vesair ihtiyaçları, stoklar ve satışlar, ağaçlama ve tohum kaplama ve ilâh.... işleri hakkında rakamlar toplamakta ve bu işte bir memur çalıştırılmaktadır.

12 — Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü

Bu Genel Müdürlüğün kadrosunda İstatistik Bürosu yoktur. Bununla beraber, Genel Müdürlük tarafından istatistik işlerinde iki memur çalıştırılmakta ve yurttan çıkan bulaşıcı ve salgın hayvan hastalıkları, aşı, serum ve diğer biyolojik maddeler istihsal ve sarfiyatı, hayvan mevcudu, mezbahalarda kesilen ve imha edilen hayvanlar sayısı, müsadere edilen et miktarı, hayvan hastahane ve dispanserlerinin faaliyetleri, aygır depolarının durumları ve ilâh... konulara ait aylık ve yıllık rakamlar toplamaktadır.

13 — Gümrük ve Tekel Bakanlığı Tekel Genel Müdürlüğü

Tekel Genel Müdürlüğü kadrosunda İstatistik Bürosu yoktur. Bununla beraber, dairede istatistik işlerini yürütebilmek için diğer kadrolara dahil memurlardan 15 i devamlı olarak bu işte çalıştırılmaktadır.

Genel Müdürlük devamlı olarak, satış ve stoklar ve tütün alım ve istihsali hakkında aylık ve yıllık rakamlar toplamaktadır.

Genel Müdürlük tarafından, 1925 yılından itibaren her sene muntazaman "tütün ekim ve istihsalâtı" adı altında her nüshası 10 sahifeden ibaret bültenler yayınlanmıştır. Bu bültenlerde, iller, tütün mıntakaları, istihsal noktaları ve köyler itibariyle tütün ziraati yapan çiftçiler sayısı, ekilen saha ve istihsal edilen miktar gösterilmiştir.

1938 - 1946 yıllarına ait 9 yıllık malûmatı ihtiva eden "Mukayeseli İstatistik Cedvelleri" adı altında yayınlanan eserde, Genel Müdürlük memurlarının tahsil ve yaş itibariyle ayrılışları, memur hareketleri, sosyal yardımlar, teftiş kurulu faaliyeti, inşaat, yeni tesisler ve teşekküller, tütün, müskirat, tuz, barut, çay ve kahve, kibrit istihsali, mübayaası, imalâtı, stokları, satışları ve ihracatı, Türk Tütün Limitet Şirketinin faaliyeti ve tekel bütçesi hakkında malûmat vardır.

14 — Gümrük Muhafaza Genel Müdürlüğü

Gümrük Muhafaza Genel Müdürlüğünde İstatistik Bürosu yoktur. Bununla beraber, kaçak hareketlerini gösterir istatistiklerin tanzimi için diğer kadrolara dahil memurlardan birisi ek vazife olarak bu işi yapmaktadır. Genel Müdürlük 1932 senesi başından 1948 senesi sonuna kadar devamlı olarak yurda girerken ve yurddan çıkarken yakalanan kaçak maddelerin aylık ve yıllık istatistiklerini yapmış ve bu malûmatı Gümrük Bülteninde yayınlamıştır.

15 — İçişleri Bakanlığı

İçişleri Bakanlığında İstatistik Servisi yoktur. Bununla beraber, Nüfus İşleri Genel Müdürlüğünde, ölüm, evlenme, boşanma, yer değiştirme gibi nüfus hareketlerini ilgilendiren konular üzerinde rakamlar toplanmakta ve bu işte iki memur çalıştırılmaktadır. Mahallî İdareler Genel Müdürlüğünde ise köylerin bünyeleri, köy bütçeleri, köy tesisleri, köy idarelerinin yaptıkları işler vesaire hakkında devamlı olarak rakamlar toplanmaktadır.

İçişleri Bakanlığı tarafından 1941 yılında 22 sahifeden ibaret bir soru kâğıdı hazırlanarak idare âmirlerine doldurtulmuş ise de, memleketin umumî coğrafyasını hazırlamak amacıyla girişilen bu büyük teşebbüsün ne netice verdiği bilinmemektedir.

16 — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kadrosunda "Sağlık Propagandası ve Tıbbî İstatistik Genel Müdürlüğü" adı altında bir servis vardır. 1920 yılında kurulmuş olan bu serviste halen 5 memur çalışmaktadır.

Bu Genel Müdürlük, hayatî istatistik, bulaşıcı hastalıklar, trahom, frengi; sıtma ve verem savaşı çalışmaları ve bütün sağlık kurumlarının mesaisi hakkında devamlı olarak rakamlar toplamaktadır.

Yurdda görülen bulaşıcı hastalıklar vukuatını her ay bir bülten halinde yayınlamakta, diğer konulara ait yaptığı istatistikler de Bakanlığın resmî organı olan Sağlık Dergisinde ve Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğüne ait yıllıkta neşredilmektedir.

17 — Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü

Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğünde müstakil bir İstatistik Bürosu vardır. 1924 yılında teşkil edilmiş olan bu büroda halen 33 memur çalışmaktadır. Büro:

- a) Muvman,
- b) Nakliyat,
- c) Gelir ve gider,

d) Malzeme, istihlâk, personel, kazalar, limanlar ve transit yolu ve tamirat.

konuları üzerinde devamlı olarak istatistikler yapmakta ve yayınlamaktadır. İstatistik servisinin kuruluşundan itibaren bugüne kadar, idare tarafından 22 cilt yıllık istatistik, 12 cilt yıllık istatistik hülâsası, 27 cilt mevrude ve mersule istatistiği yayınlanmıştır. Yıllık istatistiklerin her cildi 250 - 350, istatistik hülâsalarının 25, mevrude ve mersule istatistiklerinin 50 - 250 sahifeden ibarettir.

18 — Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü

Devlet Havayolları Genel Müdürlüğünde müstakil bir İstatistik Bürosu yoktur. Müessesenin İstatistik İşleri, Hasılat Müdürlüğüne görülmekte ve bu iş için bir memur çalıştırılmaktadır. İdare tarafından 1938 yılından itibaren, devamlı olarak her sene, yapılan seferler sayısı, nakledilen yolcu sayısı, ve kilogram itibariyle nakledilen eşya, posta ve gazete miktarı ve bütün bu nakliyatın her birisinden temin edilen hasılat hakkında istatistikler tertip edilmektedir.

19 — Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü

Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğünde, istatistik işleri halen Evrak ve Yayın Müdürlüğünün görevleri arasındadır. 1933 yılından önce İdarenin istatistik işleri, Tetkikat ve Muhasebatı Ecnebiye Müdürlüğü tarafından görülmekte idi.

1933 yılında Evrak ve İstatistik Müdürlüğü adı altında bir şube kurulmuş ise de 1943 yılında bu müdürlük kaldırılarak yerine Evrak ve Yayın Müdürlüğü ikame edilmiştir. Halen evrak ve Yayın Müdürlüğünde istatistik işleriyle, müdür ile birlikte bir memur uğraşmaktadır. İdare tarafından, 1925 yılından 1946 yılına kadar geçen devrede P.T.T. nin umumî faaliyetini gösteren 21 cilt istatistik yayınlanmıştır.

20 — Elektrik Etüd Dairesi Genel Müdürlüğü

Elektrik işleri Etüd İdaresinde müstakil bir İstatistik Bürosu vardır. 1935 yılında kurulmuş olan bu büroda 4 kişi çalışmaktadır. Devamlı olarak elektrik santralleri üretim (istihsal) ve yogaltımı, (istihlâk), şehir elektrik santralleri ile endüstri elektrik santrallerinin faaliyetlerini gösteren yıllık ve elektrik santrallerinin takat ve enerji durumunu gösteren aylık rakamlar toplanmaktadır. İdare tarafından yukarıda sözü geçen rakamlara dayanarak 1940 yılında Türkiye'nin enerji ekonomisi ve elektrikleştirilmesi ve 1946 yılında Elektrik Etüd İdaresinin 10 yıllık çalışmaları bildirgesi adı altında iki eser yayınlanmıştır.

BANKALAR

1 — Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında İstatistik Servisi yoktur. Bankanın kadrosunda altı memurdan mürekkep bir Etüd Servisi vardır. Bu servis 1931 yılından itibaren muntazaman, gerek Merkez Bankasının ve gerekse Türkiye sınırları içinde faaliyette bulunan diğer bankaların umumî faaliyetlerini, mevduat ve tasarruf hareketlerini, tedavülde bulunan madeni ve kâğıt para miktarlarını, tekel maddeleriyle şeker istih-sali ve satışlarını ve diğer birtakım faydalı bilgileri ihtiva eden 3 er aylık ve yıllık bültenler yayınlamıştır. Bu bültenlerin yayınlanmasına şimdi de devam edilmektedir.

2 — Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası

Ziraat Bankasında, Muhasebe Müdürlüğüne bağlı, kadrosu beş memurdan mürekkep bir İstatistik Servisi vardır. Bu bankada gerek muhasebe ve gerekse istatistik rakamlarının tasnifi için ayrıca 18 kişilik bir makine ekibi çalışmaktadır. İstatistik servisi tarafından derlenen rakamlar, Etüd Bürosunun kontrolü altında çıkan "Ziraat Bankası Dergisi" nde yayınlanmaktadır. Ziraat Bankasının merkez ve şubelerinin umumî faaliyetleri, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, bankaların mevduat durumları, para piyasaları ve Devlet Maliyesi, sigorta faaliyeti ve diğer konulara ait rakamları ihtiva eden ve 1946 martından beri her 3 ayda bir çıkarılmakta olan bu derginin yayını ay-nı fasulalarla devam etmektedir.

3 — Türkiye İş Bankası Anonim Şirketi

İş Bankasının İstatistik Servisi ve istatistik konusunda yayınları yoktur. Bankanın yayınladığı 1924 - 1934 yıllarına ait malûmatı ihtiva eden "Türkiye İş Bankasının On yılı" 1926 - 1937 yıllarına ait malûmatı ihtiva eden "Kömür Havzasında Türkiye İş Bankası" adlı broşürler daha ziyade propaganda gayesiyle çıkarılmış resimler ve yazılardan mürekkeptir.

4 — Sümerbank

Sümerbank İstatistik Servisi 1933 yılında kurulmuştur. Serviste 4 memur çalışmaktadır. Bu servis kurulduğu tarihten itibaren 1938 yılına kadar geçen devrede, Sümerbankın umumî istih-sali ve satış faaliyetlerini belirten 3 er aylık bültenler yayınlamıştır. Bundan başka 1937 yılında Sümerbankın beş yıllık faaliyetini, 1943 yılında da 10 yıllık faaliyetini gösteren birer broşür yayımlandığı gibi 1946 yılında Türkçe ve

İngilizce, 1947 yılında Türkçe, İngilizce ve Fransızca, 1948 yılında da Cumhuriyetin 25 inci yıldönümü münasebetiyle Türkçe lisanlarında 3 broşür çıkarılmıştır.

Servis halen Sümerbank topluluğu içerisine giren müesseselerin mali bünyeleri; tesisleri, mübayaa, personel, imalât, teknik randıman, maliyet, satış ve stok durumları hakkında rakamlar toplamaktadır.

5 — Etibank

Etibank Genel Müdürlüğüne bağlı Neşriyat ve Konjonktür Müdürlüğü kadrosunda çalışan memurlardan 3 ü istatistik işlerine tahsis edilmiştir. Servis 1944 yılında kurulmuştur. Banka tarafından bankanın 10 uncu yılı münasebetiyle Türkçe ve diğeri 1947 yılında İngilizce ve Fransızca iki broşür yayınlamıştır.

1

Ticaret ve Sanayi Odaları

Ticaret ve Sanayi Odalarının hiç birisinde, İstanbul ve İzmir hariç, sırf istatistik işlerine tahsis edilmiş memur yoktur. Her odada bir memur esas vazifesinden başka istatistik işiyle de uğraşmaktadır. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasında, İstatistik işlerinde, devamlı olarak beş memur, İzmir Ticaret ve Sanayi Odasında ise iki memur çalışmaktadır.

Bütün Ticaret ve Sanayi Odaları, ekmek, un, et, sebze, yaş ve kuru meyveler, süt ve mamulleri gibi yiyecek ve içecek maddeleriyle, mükeyyifat, aydınlatma ve ısıtma maddelerinin fiyatları, giyim esyası, ev esyası, taşıt masrafları ve ev kiralari hakkında devamlı olarak ortalama fiyatlar tesbit ve hesap etmekte ve bunları her ay İstatistik Genel Müdürlüğüne bildirmektedirler.

Bundan başka Ticaret ve Sanayi Odalarının mühim bir kısmı kendi bölgelerinin hususiyetlerine göre, sınaî ve ziraî ürünlerin istihsali ve fiyatı, elektrik, su ve havagazı istihlâki, bölgelerinin veya buldukları şehirlerin ithalât ve ihracatı ve ilâh... hakkında rakamlar toplamaktadırlar.

Bu meyanda:

Aksaray Ticaret ve Sanayi Odası tarafından tuzlu ve tuzsuz yağlar, hububat, bakliyat, yapağı ve tiftik istihsali,

Ankara Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İnşaat malzemesi fiyatları, merkezde sarf ve istihlâk olunan et miktarı, merkezde istihlâk olunan elektrik, su ve havagazı miktarı,

Akhisar Ticaret ve Sanayi Odası tarafından hububat ve bakliyat istihsali, Adana Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Adana merkez ilçe-

den iç ve dış piyasalara giden maddelerle iç piyasalardan Adana Merkez ilçeye gelen maddeler, Çukurovanın pamuk istihsalı ve Seyhan ilinin hububat, bakliyat ve yağlı taneler istihsalı,

Ayvalık Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Zeytinyağı ve tane zeytin fiyatları,

Aydın Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Ham deri fiyatları,

Buldan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından, 1942 yılından beri yerli dokumaların miktar ve kıymetleri,

Bursa Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Kuru ve yaş sebze ve meyşler, ipek, ve ipekli kumaşlar ve hamam takımları, yaprak tütün, cam, av derileri, yün, pamuk ve yapı malzemesi istihsalı ve stokları,

Bayındır Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Zerriyat, istihsal, ithalât ve civar piyasalarda yapılan ihracat,

Bergama Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Belli başlı ürünlerin istihsal miktarlarıyla dış piyasalara yapılan ihracat,

Dörtyol Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Narinciye istihsalı,

Edremit Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Zeytinyağı toptan satış fiyatları,

Fatsa Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İcenin ihracatı, fındık, kendir, kendir tohumu, fasulye, patates, ceviz, kabak çekirdeği, yumurta, elma, armut, balıkyacağı, havyar, balmumu, ve sadeyağ istihsalı,

Gelibolu Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Dış memleketlere ve iç piyasalara sevkedilen maddeler,

İsparta Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Halı imali ve gülyacağı istihsalı,

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İzmir limanının ithalât ve ihracatı, Ege bölgesi ihracatı, İzmir limanına giren ve çıkan ticaret gemilerinin tabiiyet, sayı ve tonajları, başlıca maddelerin fiyatları ve stok miktarları, Ege bölgesinin başlıca istihsalı ve ihraç ürünlerinin rekolteleri (üzüm, incir, tütün, pamuk, palamut, zeytinyağı, bakla),

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Oda menşe şahadetnamelerine göre ihracat miktarı,

Kayseri Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Aylık ithalât ve ihracat ve stok miktarları,

Menemen Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İthalât, ihracat ve ziraî istihsal,

Milâs Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Bölgenin ithalât ve ihracatı,

Mardin Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Dış memleketlere yapılan ihracat.

Nevşehir Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İthalât ve ihracat

Rize Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Gümrüklerden giren ve çıkan emtia ile yerli dokuma imalâtı miktarı,

Silifke Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İthalât ve ihracat,

Sivas Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İthalât ve ihracat, ziraî istihsal ve av derileri,

Tokat Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Harice sevkolunan yumurta miktarı, piyasaya sevkolunan hububat,

Tirebolu Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İnceye giren ve ilceden çıkan mallar,

Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Fabrikaların yıllık istihsalleri, çırçır ve prese fabrikalarının yıllık faaliyetleri,

Uşak Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İlçenin yıllık ithalât ve ihracatı, bölgede yetişen mahsullerin istihsal durumu, ufak ve büyük baş hayvanlar miktarı,

Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Mamul ve gayrimamul giyecek eşya malzemesi fiyatları, bilûmum nakliyat rayiçleri, et, ekmek, vesaire fiyatları, mesken bedelleri, su ve elektrik sarfiyatı,

Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: Kömür istihsali, ve imraratı hakkında rakamlar topladıkları tesbit edilmiştir.

Ticaret ve Sanayi Odalarının bazıları devamlı olarak, bazıları da arada sırada yayımlar yapmaktadır. Bunlardan başlıcaları aşağıda gösterilmiştir.

Tokat Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: 1933 yılında 32 sahifeden ibaret "İktisadî Rehber",

Tekirdağ Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: 1931 yılında "Tekirdağ Ticaret Odası Salnamesi", 1933 yılında "Tekirdağ Ticaret Odası Broşürü",

Rize Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: 1932 yılında "Rizenin İktisadî ve ticarî durumunu gösteren beş sahifeden ibaret bir broşür ile Portakal ve Mandalın Rekolteleleri adlı dört sahifeden ibaret bir bülten. 1935 - 1938 yıllarında Rize ilinin iktisadî, ticarî ve tarımsal durumunu izah eden dört rapor,

4 — Adana Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: 20/5/1933 tarihinden, 20/4/1938 tarihine kadar geçen devrede muntazaman her nüshası sekiz sahifeden ibaret "Adana Ticaret Gazetesi", 20/4/1938 tarihinden

17/7/1940 tarihine kadar geçen devrede, her nüshası 32 sahifeden ibaret Çukurova Ticaret Mecmüsü:

1941	yılında	96	sahifeden	ibaret	Ticari	Rehber
1942	"	113	"	"	"	"
1943-1944	"	156	"	"	"	"
1945	"	299	"	"	"	"
1946	"	130	"	"	"	"
1947	"	118	"	"	"	"

Ticari Rehberin yayımı devam etmektedir.

5 — Edremit Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: ilcenin 1923 - 1933 devresine ait, on yıllık iktisadi, ziraî ve ticarî durumunu gösteren 36 sahifelik bir broşür.

6 — İzmir Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: 1925 yılından itibaren aylık bültenler,

7 — İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından: İstanbul geçinme endeksi ve toptan esya fiyatları endeksi yapılmakta ve muntazaman aylık bir mecmua çıkarılmaktadır.

Bu oda tarafından, 1922 yılından beri "Sicilli Ticaret gazetesi ve Piyasa Cedveli" adı altında bir gazete yayımlanmaktadır. Bu gazete tatil günleri hariç, her gün çıkmaktadır.

İstanbul Belediyesi

İstanbul Belediyesinde bir Neşriyat ve İstatistik Bürosu vardır. 1926 yılında kurulmuş bulunan bu büroda dört memur çalışmaktadır. Büro, belediye faaliyet ve hizmetlerine ve şehrin iktisadi, içtimai, idari, tabii, ve kültürel durumlarına ait çeşitli rakamlar toplamakta ve bunları yıllıklar halinde yayınlamaktadır. İstanbul Belediyesi tarafından yayımlanmış bulunan istatistiklerin listesi aşağıda gösterilmiştir:

İstatistiğin adı	Hangi yıla ait rakamları ihtiva ettiği	
	Sayfası	
İstanbul Şehri Yapı İstatistiği	50	1926-1931
İstanbul Şehri Ekonomi İstatistikleri	40	1934
" " " "	04	1935
" " " "	40	1936
" " " "	40	1937
" " " "	40	1938
" " " "	40	1939
İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı		
1 cilt	197	1932
2 "	276	1931-1932

3 "	271	1932-1933
4 "	455	1934-1935
5 "	489	1936-1939
6 "	405	1939-1943

BİBLİYOGRAFYA

- 1 — Türkiyede, İmparatorluk devirlerinin büyük nüfus ve arazi tahrirleri, ve hakana mahsus istatistik defterleri, yazar: Prof. Ömer Lûtfi Barkan, İktisat Fakültesi mecmuası, cilt 2, sayı: 1.
- 2 — 1831 nüfus sayımı, yazn: Enver Ziya Karal.
- 3 — Resimli ve haritalı Osmanlı tarihi, Yazan: Ahmet Rasim.
- 4 — İlkokul öğretmenleri için İstatistik Klavuzu, yazar: Nuri Turgut.
- 5 — İhsaiyat, yazar: Mehmet Cavit, 1318.
- 6 — Birinci tertip düstur, cilt 1 - 4.
- 7 — İkinci tertip düstur, cilt 1 - 12.
- 8 — Tanzimat devrinde memleketimizde istatistik faaliyeti, Yazan: Prof. İbrahim Hakkı Akyol, Tanzimat 1940.
- 9 — 1329 - 1331 yılları sanayi istatistiği, Ticaret ve Ziraat Nezareti, 1333.
- 10 — İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yapılan anket cevapları.